

HELMUT KYRIELEIS

Η ΚΑΥΣΙΑ ΣΤΑ ΠΤΟΛΕΜΑ-Ι-ΚΑ ΣΦΡΑΓΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΑΦΟΥ* (ΠΙΝΑΚΑΣ XV)

Η ενδυμασία υπήρξε πάντοτε για τους ανθρώπους προηγούμενων εποχών ένα μέσο για να δείξουν ότι ανήκουν σ' ένα ορισμένο λαό, μια τάξη ή ομάδα. Γενικά ήταν ένα σημαντικό και σεβαστό γνώρισμα της εθνικής και κοινωνικής θέσης αυτού που την έφερε, τόσο στην πραγματική ζωή όσο και στην τέχνη της εικονογραφίας.

Στην εικόνα του άρχοντα παριστάνονταν στοιχεία της λαϊκής ενδυμασίας συχνά στυλιζαρισμένα ή σε μεγάλοπρεπο τύπο που μετατρέπονταν σε εμβλήματα συμβόλων της εξουσίας. Ο ηγεμόνας ή ο βασιλιάς αποδεικνυόταν λοιπόν με το να φέρει μια ειδική στολή ως ο ανώτατος αντιπρόσωπος ενός λαού, μιας φυλής ή γενικότερα μιας ομάδας του πληθυσμού. Το ίδιο συμβαίνει και στην ελληνιστική εικονογραφία των διάφορων ηγεμόνων της εποχής, όπου υπάρχει μια σειρά φαινομένων που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Πιο κάτω θα επεξεργαστούμε μικρό μόνο μέρος από αυτό το ευρύ θέμα.

Όταν οι Μακεδόνες και οι άλλοι Έλληνες υπό το Μέγα Αλέξανδρο κατέλαβαν τις χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και την Αίγυπτο, ήλθαν σε εντατική και συνεχή επαφή με ξένους λαούς της αρχαίας Ανατολής. Στα ελληνιστικά βασίλεια των Διαδόχων και Επιγόνων οι Έλληνες δημιούργησαν ως επί το πλείστον ένα αριθμητικά μικρό και λεπτό ανώτερο κοινωνικό στρώμα επί ενός συνολικά μεγάλου πληθυσμού, ο οποίος ανήκε σε τελείως διαφορετικούς πολιτισμούς, θρησκείες και παραδόσεις. Σ' αυτή την ιστορική συγκυρία για την ελληνική πλευρά υπήρχε σίγουρα ο κίνδυνος να χάσει σταδιακά τη δική της πολιτιστική ταυτότητα στους αχανείς γεωγραφικούς χώρους και κάτω από την επίδραση των παλιών ανατολίτικων πολιτισμών όπου θα ήταν επίσης δυνατό αυτή η πολιτιστική ταυτότητα να μετατραπεί σ' ένα ανατολικο-ελληνικό πολιτιστικό μείγμα.

Ως γνωστό ο ίδιος ο Αλέξανδρος προώθησε ενεργητικά με το παράδειγμά του και με πολιτικά μέτρα τη συγχώνευση Ελλήνων και Περσών. Οι Μακεδόνες του όμως αρνήθηκαν ως επί το πλείστον αποφασιστικά αυτή την πολιτική της συγχώνευσης, γι' αυτό και στα βασίλεια των διαδόχων, Σελευκιδών ή Πτολεμαίων, δεν συνεχίστηκε, τουλάχιστο στον 3ο αιώνα επίσημα, αυτή η πολιτική.

Οι βασιλεύουσες δυναστείες τόνιζαν τη μακεδονική τους καταγωγή και παρέμειναν πιστές σ' αυτή την αρχή, ιδιαίτερα όσον αφορούσε την πολιτική τους απέναντι στο γάμο. Αυτό βρίσκει έκφραση στην αποτύπωση της εικόνας του ηγεμόνα, όπου βασιλιάδες και βασίλισσες εμφανίζονται με καθαρά ελληνική ενδυμασία και αποφεύγεται η αποδοχή φανερά ανατολίτικων προτύπων. Μπορεί κάλλιστα κανείς να το παρακολουθήσει αυτό στην κοπή νομισμάτων. Μιλώ βέβαια για εκείνες τις εικόνες και τα μνημεία που ανήκουν στην ελληνική τέχνη και που κατά πρώτο λόγο καθορίστηκαν ως ελληνικά. Αφήνω κατά μέρος ότι στην Αίγυπτο, στην παραδοσιακή αιγυπτιακή τέχνη, οι Έλληνες βασιλιάδες παρουσιάζονται ήδη από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου με συμβατικά εικονογραφικά σχήματα σαν Φαραώ. Αυτές οι εικόνες είναι κατά πολύ ανεξάρτητες από τη σκοπιμότητα της αυτοπαράστασης της ελληνικής δυναστείας των Πτολεμαίων.

Η Πτολεμαϊκή Αίγυπτος είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για να μετελήσει κανείς από ιστορική

* Αυτό το άρθρο σχετίζεται στενά με εισήγηση που έκαμα στο Δ' Διεθνές Συμπόσιο για την Αρχαία Μακεδονία, το Σεπτέμβριο του 1983 στη Θεσσαλονίκη. Για τη γλωσσική βελτίωση του κειμένου θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Δρα Α. Δημητρίου.

σκοπιά τη σχέση ελληνικών και ντόπιων στοιχείων στην πολιτική, τη θρησκεία και την τέχνη. Εδώ κυβέρνησε σχεδόν για τρεις αιώνες μια και μοναδική μακεδονική οικογένεια. Οι εσωτερικές σχέσεις του κράτους παρέμειναν για αιώνες σχετικά σταθερές και από αναρίθμητες πηγές -π.χ. πάπυροι- είμαστε ενήμεροι και σε λεπτομέρειες ακόμη για το βασίλειο των Πτολεμαίων. Η γνώση μας για το βασίλειο αυτό είναι καλύτερη από οποιοδήποτε άλλο κράτος του ελληνιστικού κόσμου.

Γνωρίζουμε από τις πηγές ότι οι εσωτερικές πολιτικές συνθήκες μετατοπίστηκαν ουσιαστικά από τα τέλη του 3ου αιώνα, ενώ το ντόπιο αιγυπτιακό στοιχείο κέρδισε επιρροή σε βάρος του ελληνικού¹. Απ' αυτή την εποχή π.χ. οι Πτολεμαίοι βασιλείς εστέφοντο πανηγυρικά στη Μέμφιδα σαν Φαραώ, ενέργεια που, εκτός από την απονομή του διαδήματος από τη σύναξη του μακεδονικού στρατού, συγκαταλεγόταν τώρα στην επίσημη επικύρωση του άρχοντα². Όπως ιδιαιτέρως έρχεται στην επιφάνεια η μεταβολή των σχέσεων στη διακυβέρνηση του Πτολεμαίου του Η' (145-116), ο οποίος έδωξε Έλληνες διανοούμενους και καλλιτέχνες από την Αλεξάνδρεια και στηρίχθηκε στον αγώνα του εναντίον της Κλεοπάτρας Β' πάνω απ' όλα στο αιγυπτιακό ιερατείο και τα αιγυπτιακά στρατεύματα³.

Ένα φυσικό επακόλουθο αυτών των αλλαγών ήταν ότι τώρα και στην ελληνική - πτολεμαϊκή τέχνη εμφανίζονται πορτραίτα των Πτολεμαίων με αιγυπτιακή βασιλική ενδυμασία, δηλ. με κολλάρο του λαιμού και διπλό στέμμα⁴.

Η συνηθισμένη απεικόνιση του βασιλιά των ελληνιστικών χρόνων είναι ως γνωστό η ασκεπής με το διάδημα ως διακριτικό σημάδι της βασιλικής εξουσίας. Εκτός αυτού υπάρχουν, αλλά πολύ σπανιότερα, απεικονίσεις ενός άλλου τύπου με την καυσία, που είναι ένα είδος μπερέ από τσόχα ή δέρμα, παρόμοιο με τα πολύ διαδεδομένα σήμερα βάσκικα καπέλλα. Από τον Έφιππο, που αναφέρεται στον Αθήναιο (12,537), γνωρίζουμε ότι ο Μέγας Αλέξανδρος φορούσε συχνά μια πορφυρένια καυσία με ένα διάδημα. Το κόκκινο χρώμα και το διάδημα ήταν σημάδια του βασιλικού του αξιώματος, η καυσία όμως ήταν χαρακτηριστικό κάλυμμα του κεφαλιού που το φορούσαν οι Μακεδόνες.

Ήταν λοιπόν ως μέρος της στολής τόσο χαρακτηριστική για τη Μακεδονία, ώστε μπορούσε, όπως π.χ. στη γνωστή τοιχογραφία της βίλλας στην Μποσκορεάλε με τις προσωποποιήσεις της Μακεδονίας και της Ασίας, να ισχύει σαν το χαρακτηριστικό γνώρισμά της⁵.

1. L. Mitteis - U. Wilcken, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyrskunde I* (1912), 21 κ.ε., H. Volkmann, *RE XXIII* 2 (1959), 1687-8, 1699-1700, P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria* (1972), 60-61, 75 κ.ε. Συγκρίνεται επίσης τις παρατηρήσεις για τον ρόλο των αρχιερέων της Μέμφιδας, E.A.E. Reymond, *Orientalia* 46 (1977), 1 κ.ε., ιδιαίτερα 10 κ.ε.
2. Mitteis - Wilcken, ο.π., 21.107.110; W. Otto, *Zur Geschichte der Zeit des 6. Ptolemäers. Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. - Hist. Klasse, N.F.* 11, 1934, 15.53-54, Reymond ο.π., 9 κ.ε.
3. W. Otto - H. Bengtson, *Zur Geschichte des Niederganges des Ptolemäerreiches. Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. - Hist. Klasse, N.F.* 17(1938), 38-39, 42.69. Fraser, ο.π., 61-62, 86 κ.ε. 467-8, Reymond ο.π., 10 κ.ε., 17 κ.ε.
4. Για παράδειγμα χρυσό δαχτυλίδι - σφραγίδα με εικόνα του Πτολεμαίου ΣΤ'. D. Kiang, *ANS Museum Notes* 10 (1962), 69 κ.ε., πιν. 14. H. Kyrieleis, *Bildnisse der Ptolemäer* (1975), 62-3 υποσ. 234 (βιβλιογραφία) πιν. 46, 6. Για ταύτιση σύγκρινε: H. Kyrieleis, *Ein Bildnis des Königs Antiochos IV. von Syrien*, 127. *Berliner Winckelmannsprogramm* (1980), 19. Σφραγίδα με εικόνα του Πτολεμαίου ΙΒ' από το Εντφού: J.G. Milne, *JHS* 36 (1916), 92, αρ. 126, πιν. V. Kyrieleis, *Bildnisse der Ptolemäer*, 76, πιν. 68,5.
5. M. Robertson, *JRS* 45(1955), 61, K. Fittschen, in: B. Andreae - H. Kyrieleis (Hg.), *Neue Forschungen in Pompeji* (1975), 75. Για την καυσία, μαζί με κριτική θεώρηση της παλαιότερης βιβλιογραφίας, βλέπε τελευταίως Anna Maria Prestianni Giallombardo, *Messana, Rassegna di Studi Storici e Filologici*, N.S. 1 (1989), 1 κ.ε. Η συγγραφέας αποδεικνύει, κατά την άποψή μου πειστικά, πως η καυσία πριν από τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου ούτε στις γραπτές ούτε στις εικονιστικές παραστάσεις προβάλλει. Αν εξαιτίας αυτού πρέπει να θεωρηθεί ότι η καυσία μεταφέρθηκε αρχικά από το Ινδοκούς προς τα δυτικά από Μακεδόνες στρατιώτες, όπως υποστηρίζεται από την Bonnie W. Kingsley σε ενδιαφέρουσα άποψη της, *Afghanistan Journal* 8, 3(1981), 90 κ.ε., *AJA* 85(1981), 39 κ.ε., *AJA* 88(1984) 66 κ.ε. (προφανώς

Με τον Αλέξανδρο διαμορφώθηκε αυτή η ελληνική λαϊκή στολή ως «καυσία διαδηματοφόρος» σε βασιλικό έμβλημα⁶. Και είναι φανερό πως αυτό το πρότυπο είναι που μεταγενέστεροι ηγεμόνες μιμήθηκαν. Αυτό γίνεται ολοφάνερο στην προσωπογραφία καμέας ενός Μακεδόνα βασιλιά στην εθνική βιβλιοθήκη του Παρισιού⁷, όπου εικονίζεται πιθανώς ο Φίλιππος Ε΄. Όπως ο Μ. Αλέξανδρος σε άλλες απεικονίσεις του, φέρει και αυτός την αιγίδα και το κοντάρι. Η πομπώδης καυσία του είναι λεπτά στολισμένη με μια κενταυρομαχία.

Τέτοιες απεικονίσεις βασιλιάδων της ελληνιστικής περιόδου είναι όμως σπάνιες για τον πρώιμο και ή την περίοδο της ακμής του ελληνισμού⁸. Είναι πέρα για πέρα χαρακτηριστικό ότι στο κατ' εξοχήν επίσημο μέσο παράστασης του βασιλικού πορτραίτου, δηλ. στα νομίσματα, παραστάσεις βασιλέων με καυσία εμφανίζονται μόνο στην περιφέρεια του ελληνιστικού κόσμου, δηλαδή στη Βακτρία και Ινδία⁹.

Το ιστορικό-γεωγραφικό πλαίσιο του σχηματισμού αυτών των νομισμάτων από τη μακρινή Ανατολή του βασιλείου του Μεγάλου Αλεξάνδρου επιτρέπει να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η μακεδονική καυσία έχει να επιδείξει, ως μέρος της βασιλικής στολής, μια ξεχωριστή σημασία. Εκεί, βαθιά στην Ασία, σ' ένα ανατολικό περιβάλλον το οποίο αφομοίωνε πολύ γρήγορα τον ελληνισμό, η καυσία υποδεικνυε ότι αυτοί οι ηγεμόνες ήταν Έλληνες και θεωρούνταν ως νόμιμοι και γνήσιοι διάδοχοι του σύντροφου Αλεξάνδρου.

Παραπλήσια ερμηνεία υποστηρίζουν όμως και οι ύστερες πτολεμαϊκές παραστάσεις στις οποίες τώρα θα στραφούμε. Στις ανασκαφές που έγιναν υπό τη διεύθυνση του Κυριάκου Νικολάου στη Νέα Πάφο, ήλθαν στο φως το 1970, στην έπαυλη του Διόνυσου, κάτω από ένα μωσαϊκό και μέσα σε μαύρη στάκτη και χώμα, χιλιάδες ελληνιστικά σφραγίσματα από πηλό¹⁰. Προφανώς πρόκειται για υπολείμματα ενός κατακαέντος αρχείου παπύρων, το οποίο σε δεύτερη χρήση κατέληξε ως υλικό για παραγέμισμα κάτω από τα ρωμαϊκά μωσαϊκά δάπεδα. Η πρακτική λειτουργία αυτών των σφραγίδων αναγνωρίζεται εύκολα από την υφή των παπύρων από την πίσω τους πλευρά και από απανθρακωμένες ίνες παπύρου μέσα στον σβώλο αργίλου.

Χρησιμοποιούνταν για σφράγιση διπλωμένων και δεμένων με σπάγγο επίσημων εγγράφων παπύρου, όπως τα γνωρίζουμε από παραδείγματα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής Αιγύπτου¹¹.

συμφωνεί και η Prestianni Giallombardo, ο.π. υποσημείωση 35), μου φαίνεται αμφίβολο. Η τονισμένη αντίθεση της καυσίας με την τιάρα στην τοιοχογραφία του Μποσκορέάλε καθώς και η «στέψη» των γίων του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας στην Αλεξάνδρεια που αναφέρεται λίγο πιο κάτω θα ήταν δύσκολο να κατανοηθεί, αν και η καυσία θα ήταν επίσης αρχικά ανατολικής προέλευσης. Σίγουρα κάτι τέτοιο θα παραδιδόταν στις γραπτές πηγές. Το ότι η καυσία πριν από το τέλος του 4ου π.Χ. αιώνα δεν παριστάνονταν, θα πρέπει να εξηγηθεί από το γεγονός ότι ήταν μια ιδιαίτερότητα της μακεδονικής ενδυμασίας, η οποία απέκτησε σημασία και έγινε αντικείμενο της ελληνικής τέχνης εξαιτίας της σημασίας που έδωσε σ' αυτήν ο Μ. Αλέξανδρος.

6. Συγκρίνате H. - W. Ritter, *Diadem und Königsherrschaft* (1965), 55 κ.ε.

7. E. Babelon, *Catalogue des camées antiques et modernes de la Bibliothèque Nationale* (1897), αρ. 228, πιν. 22. H. Möbius, *Alexandria und Rom. Adhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. - Hist. Klasse, N.F.* 59 (1964), 21 πιν. IV. 2.

8. Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε σφραγίσματα από την Καλλιπόλη. Πάντος Α. Πάντος, Τα σφραγίσματα της Αιτωλικής Καλλιπόλεως, (1985) 326 κ.ε., αρ. 258, 263, 307. Αυτά πιθανώς παριστάνουν βασιλείς (το πίσω μέρος του κεφαλιού δεν διατηρείται σ' αυτά τα σφραγίσματα, έτσι δεν μπορούμε να διακρίνουμε την ύπαρξη διαδήματος), αν και νομίζω πως είναι δύσκολο να κατονομάσουμε αυτούς που εικονίζονται.

9. BMC India, 12 κ.ε., πιν. V 1-3, VII 11.13: W.W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India*, (Γ' έκδοση 1984) 77. 314, υποσ. 2, εικ. 4.7. Συγκρίνате επίσης Ritter ο.π., 60.

10. Βλέπε τις διάφορες προκαταρκτικές δημοσιεύσεις από τον Κυριάκο και την Ινώ Νικολάου που έχουν συνοψιστεί από τον Πάντο (ό.π. σελ. μβ') στη βιβλιογραφία του.

11. Ιδιαίτερα σαφές: O. Rubensohn, *Elephantine Papyri* (1907), 5 κ.ε., πιν. 1.

Τη διατήρησή τους στη γη την οφείλουμε στη συγκυρία του ότι, ενώ οι πάπυροι και τα ξύλινα ράφια των αρχείων ήταν στις φλόγες, ο άργιλος των σφραγίδων ψήθηκε και έγινε σκληρός όπως σε προϊόντα κεραμικής ή τούβλα¹².

Για πολύ χρόνο ήσαν γνωστά τέτοια ελληνιστικά αποτυπώματα σφραγίδων μόνο από το Εντφού στην Άνω Αίγυπτο καθώς επίσης και από την Ουρούκ και τη Σελεύκεια στη Μεσοποταμία. Τα τελευταία χρόνια όμως έχουν αυξηθεί αποφασιστικά, ιδιαίτερα μετά την ανεύρεση και άλλων όπως π.χ. στη Σελεύκεια επί του ποταμού Τίγρη, στη Δήλο και στην Καλλίπολη κοντά στους Δελφούς¹³.

Αυτά τα σφραγίσματα, μεγάλο μέρος των οποίων είναι ακόμη κατά χιλιάδες αδημοσίευτο, εμπλουτίζουν σημαντικά τις γνώσεις μας για την ελληνιστική γλυπτική. Το μεγαλύτερο μέρος των σφραγισμάτων της Νέας Πάφου, που υπερβαίνει τις 15.000, ετοιμάζεται για έκδοση από την κα Ινώ Νικολάου. Ένα μικρότερο μέρος με ελληνιστικά πορτραίτα είχε παραχωρηθεί σ' εμένα για επεξεργασία.

Τα πλείστα αυτών των 1000 περίπου σφραγίδων - πορτραίτων, παρουσιάζουν προσωπογραφίες βασιλέων των ελληνιστικών χρόνων, οι οποίοι αναγνωρίζονται από το διάδημα. Ο συνολικός αριθμός τους όμως ελαττώνεται από το γεγονός ότι συχνά από μια σφραγίδα υπάρχουν περισσότερες εκτυπώσεις. Εκτός τούτου μερικές εκτυπώσεις είναι τόσο ασαφείς ή κακοδιατηρημένες που μόνο στατιστική αξία παρουσιάζουν. Παραμένουν όμως πάντοτε αρκετές εκατοντάδες διαφορετικά και κατά μέγα μέρος εξαιρετικά πορτραίτα σε σφραγίδες.

Βαθύτερη μελέτη αυτής της ομάδας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών των προσωπογραφιών των διάφορων αρχόντων παρουσιάζει Πτολεμαίους βασιλείς και βασιλίσσες¹⁴. Αυτό μπορεί να υποστηριχθεί με μεγαλύτερη βεβαιότητα για διάφορους λόγους: Κατά πρώτον παρουσιάζονται προφανώς μερικώς οι ίδιοι βασιλείς όπως και στις σφραγίδες του Εντφού στην Άνω Αίγυπτο, οι οποίοι από την έρευνα αναγνωρίστηκαν ήδη από μακρού με σιγουριά ως Πτολεμαίοι. Κατά δεύτερο λόγο -και αυτό είναι αποφασιστικής σημασίας- διακρίνονται αυτές οι προσωπογραφίες, γιατί εκτός από το διάδημα φέρουν συχνά και αιγυπτιακές κορώνες και χαρακτηριστικά αιγυπτιακών θεοτήτων, πράγμα το οποίο, εν πάση περιπτώσει, μόνο στην ελληνιστική δυναστεία της Αιγύπτου παρουσιάζεται. Τέλος, είναι επίσης η χαρακτηριστική οικογενειακή ομοιότητα των Πτολεμαίων μεταξύ τους, ένα πρόσθετο -ασφαλώς ασθενέστερο- επιχείρημα για μια τέτοια ερμηνεία.

Η διαπίστωση ότι κατά μέγα μέρος, αν όχι και αποκλειστικά, αντιπροσωπεύονται οι Πτολεμαίοι στις βασιλικές προσωπογραφίες της Νέας Πάφου, δεν παρουσιάζει τίποτα το εκπληκτικό όσον αφορά το μέρος ανεύρεσης, αφού η Κύπρος ήταν βέβαια σχεδόν αδιάκοπα αναπόσπαστο τμήμα του Πτολεμαϊκού βασιλείου και η Νέα Πάφος η πρωτεύουσα αυτής της διοικητικής περιφέρειας.

Οι πολλές βασιλικές σφραγίδες και οι επίσημες σφραγίδες των πόλεων της Κύπρου μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι τα πρωτότυπα έγγραφα ή η αλληλογραφία, σε οποιοδήποτε και αν ανήκαν, είχαν επίσημο χαρακτήρα. Προφανώς πρόκειται για ένα μέρος του πτολεμαϊκού διοικητικού αρχείου της Πάφου.

Ευτυχώς μπορεί επίσης να καθοριστεί μάλλον επακριβώς το χρονολογικό πλαίσιο στο οποίο αυτές οι προσωπογραφίες των σφραγίδων ανήκουν. Το γεγονός ότι ο Πτολεμαίος ο ΣΤ' και

12. Αναφορικά με τη χρήση βλέπε επίσης Πάντος, ό.π. 15 κ.ε.

13. Βιβλιογραφία των σφραγισμάτων από D. Salzmann, Bonner Jahrbücher 184(1984), 164 κ.ε. Βλέπε επίσης Πάντος, ό.π.

14. Βλέπε επίσης Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie, Berlin 1988 (1990).

άλλοι προηγούμενοι Πτολεμαίοι, των οποίων τα πορτραίτα γνωρίζουμε από τα κέρματα, δεν απαντώνται μεταξύ αυτών των πορτραίτων, μας δίδει ένα χρονολογικό όριο.

Αφού λοιπόν ο Πτολεμαίος ο ΣΤ΄ έπεσε το 145 π.Χ., αυτά τα σφραγίσματα της Πάφου πρέπει να είναι υστερότερα. Τα πρωιμότερα μεταξύ τους πορτραίτα ανήκουν στο διάδοχό του, Πτολεμαίο VIII (145-116). Ένα νεότερο χρονολογικό όριο μπορούμε να αναγνωρίσουμε στη συνέχεια από το πορτραίτο της Κλεοπάτρας Ζ΄ (57-30 π.Χ.) και από αυτό του νεαρού Οκταβιανού στα οποία δεν μπορώ αυτή τη στιγμή να ενδιατρίψω, με τα οποία όμως, εν πάση περιπτώσει, φτάνουμε στα τελευταία χρόνια της ελληνιστικής εποχής.

Μεταξύ αυτών των πορτραίτων πάνω στις σφραγίδες της Πάφου βρίσκονται σχετικά πολλά, (πιν. ΧVα) στα οποία ο εικονιζόμενος φέρει την καυσία¹⁵. Αρχίζω με μια προσωπογραφία η οποία κατ' αρχήν δεν μπορεί να αποδοθεί με σιγουριά.

Θα μπορούσε να θυμίσει τον Πτολεμαίο τον Η΄ ή τον Πτολεμαίο τον Ι΄ από τους οποίους όμως ξέρουμε άλλα πιο χαρακτηριστικά πορτραίτα. Στην περίπτωση αυτή το σημαντικό είναι η καυσία, η οποία φέρει ως στόλισμα ένα αστέρι με οκτώ ακτίνες¹⁶. Αυτό το στολίδι σίγουρα δεν είναι χωρίς σημασία. Θυμίζει τα συχνά χτυπητά αστέρια πάνω σε ελάσματα χρυσού από τους μακεδονικούς τάφους ή τα αστέρια που χρησιμοποιούνται ως εμβλήματα της μακεδονικής ασπίδας και προ πάντων φυσικά πάνω στις χρυσές λάρνακες του τάφου του Φιλίππου στη Βεργίνα¹⁷. Πρόκειται προφανώς για ένα ειδικά μακεδονικό σύμβολο το οποίο σ' αυτή την περίπτωση ενδυναμώνει ακόμη την προγραμματική σημασία της καυσίας με διάδημα. Το ό,τι μπορεί κάποιος να δει την καυσία σε τέτοιες προσωπογραφίες ως συμβολική συνειρμική εικόνα της μακεδονικής καταγωγής και παράδοσης γίνεται ακόμη πιο ευκρινές και με άλλο τρόπο, αναφορικά με το πτολεμαϊκό βασίλειο.

Στην εποχή του Πτολεμαίου του Ε΄ (204/197 - 180) εμφανίζονται διαδοχικά στην πίσω πλευρά στα ασημένια τετράδραχμα των Πτολεμαίων σχήματα στη μορφή της αιγυπτιακής κορώνας - Ατέφ και της καυσίας της διαδηματοφόρου¹⁸. Λόγω του ότι ο Πτολεμαίος ο Ε΄ ήταν ο πρώτος

15. Σ' αυτό το άρθρο σχολιάζονται μόνο μερικά παραδείγματα. Το σύνολο θα δημοσιευθεί στην τελική έκδοση. Η καυσία παρουσιάζεται επίσης στα βασιλικά πορτραίτα των σφραγισμάτων από το Εντφού: Milne, ό.π. (υποσ. 4), 91, αρ. 64-66, πιν. IV. Στις σφραγίδες των Σελευκιδών: R.H. McDowell, *Stamped and Inscribed Objects from Seleucia* (1935), 46.67, πιν. I 10. II 28. *The Land between two Rivers*, κατάλογος έκθεσης (Torino 1985) 93 κ.ε. αρ. 104.106, εικ. 5 176 (A. Invernizzi). Συγκρίνεται επίσης το πηλίνο σφράγισμα νομίσματος, McDowell, ό.π. 249-50, αρ. 7a, πιν. VI 115. - Σε σχέση με αυτό θα πρέπει να προσέξουμε μια γυάλινη καμέα από τη Νεάπολη, η οποία παρίστανε έναν από τους τελευταίους Πτολεμαίους με την καυσία, πιθανώς τον Πτολεμαίο Η: U. Panutti, *Museo Archeologico Nazionale di Napoli*, *Catalogo della collezione glittica I* (1983), - αρ. 180. Συγκρίνεται επίσης τη γυάλινη καμέα στο Μόναχο: E. Brandt - A. Krug - W. Gercke - E. Schmidt, *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I* 3 (1972), αρ. 3525, πιν. 331.

16. Βλέπε επίσης το τεμάχιο ενός αποτυπώματος από τη Νέα Πάφο δημοσιευμένο στο: K. Braun - A. Furtwängler (Hg.) *Studien zur Klassischen Archäologie*, *Festschrift Friedrich Hiller* (1986), 56, εικ. 6.

17. M. Andronikos, Vergina (Αθήναι 1984), 168.191 εικ. 135.136 (χρυσές λάρνακες) σελ. 177, εικ. 143.144 (χρυσά ελάσματα). Αναφορικά με το μακεδονικό αστέρι συγκρίνεται: H. - W. Ritter, *Archäologos* 2, 2 (1981), 159 κ.ε. V. Mitsopoulou - Leon, στο: *Η Θεσσαλονίκη μεταξύ Ανατολής και Δύσεως*, Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, 30 Οκτ. - 1 Νοεμβρίου 1980 (1982), 90 κ.ε. ό.π. (προηγούμενη υποσημείωση) 56, υποσημείωση 10.

18. I.N. Σβορώνος, Τα νομίσματα του κράτους των Πτολεμαίων (1904-08) II, αρ. κατ. 1324 κ.ε. IV, σελ. 276, πιν. XLV 2.4. 7 - 14.19.23, πιν. Δ 1-2. Συγκρίνεται S. Grenz, *Beiträge zur Geschichte des Diadems in den hellenistischen Reichen*, Diss. Greifswald 1914, 86. Ritter ό.π. (υποσημείωση 6) 61, υποσημείωση 2. Κατά παρόμοιο τρόπο εμφανίζεται η καυσία σαν νομισματικό σύμβολο ήδη σε χρυσά νομίσματα του Φιλίππου Β΄ που κόπηκαν μετά το θάνατό του. Συγκρίνεται Prestianni - Giallombardo, ό.π. (υποσημείωση 5), 11, πιν. IV 3-5. Μια καυσία με διάδημα βρίσκεται ως μοτίβο σφραγίδας στα σφραγίσματα από το Εντφού. Συγκρίνεται M.A. Murray, *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde* 44(1907), 62 κ.ε., αρ. 57, πιν. IV. Για τον τύπο του στέμματος - Ατέφ βλέπε, Adb-el-Monem Joussef Abubakr, *Untersuchungen über die ägyptischen Kronen*, Diss. Berlin 1937, 7 κ.ε., *Lexikon der Ägyptologie* III (1980), 814.

Πτολεμαίος που σίγουρα είχε στεφθεί στη Μέμφιδα, θα μπορούσαν η αιγυπτιακή κορώνα και η μακεδονική καυσία με διάδημα να συμβολίζουν τις δυο διαφορετικές ιστορικές καταβολές της εξουσίας του.

Πολλές από τις σφραγίδες της Πάφου παρουσιάζουν πορτραίτα πράγματι πολύ εύσωμων βασιλέων. Στην πραγματικότητα, γνωρίζουμε από τις πηγές ότι τουλάχιστο δυο από τους μεταγενέστερους Πτολεμαίους ήταν πολύ χοντροί, δηλαδή ο Πτολεμαίος Η΄ ο Ευεργέτης και ο Πτολεμαίος Ι΄ ο επονομαζόμενος Αλέξανδρος¹⁹. Και οι δυο έφεραν το χαρακτηριστικό λαϊκό παρατσούκλι «φύσκων». Ένας τέτοιος φύσκων παρουσιάζεται σε μια εξαιρετική σφραγίδα από το Εντφού, η οποία συγκαταλέγεται στα σημαντικότερα δημιουργήματα της ελληνιστικής γλυπτικής²⁰.

Το αξιοπερίεργο κράνος το οποίο φέρει αυτός ο βασιλιάς ανταποκρίνεται ακριβώς στην περιγραφή του Πλουτάρχου (Αλεξ. XVI4) για το κράνος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ως εκ τούτου, ο εικονιζόμενος πρέπει να ταυτιστεί με τον Πτολεμαίο το Ι΄, τον επονομαζόμενο Αλέξανδρο. Η προσπάθεια μίμησης του Μ. Αλεξάνδρου είναι επίσης σαφής στην αιγίδα την οποία φέρει ο κρανοφόρος Πτολεμαίος Αλέξανδρος. Ο ίδιος βασιλιάς, ο οποίος κυβέρνησε από το 107 μέχρι το 88 π.Χ., εικονίζεται επίσης σε σφραγίδες της Πάφου και με την καυσία (πιν. XVβ).

Αυτή η απεικόνιση είναι άκρως ενδιαφέρουσα, γιατί εδώ η καυσία είναι στολισμένη με ένα αιγυπτιακό σύμβολο. Πρόκειται για το γνωστό σύμβολο της Ίσιδας, το οποίο αποτελείται από τον ηλιακό δίσκο μεταξύ κεράτων αγελάδας και δυο φτερών²¹. Η σύνδεση της παραδοσιακής μακεδονικής ενδυμασίας με το αιγυπτιακό σύμβολο είναι ένα πρόσθετο τεκμήριο για το πόσο στενή έγινε η σύνθεση ελληνικών και αρχαίων αιγυπτιακών στοιχείων κατά τα μεταγενέστερα χρόνια του πτολεμαϊκού βασιλείου. Ακριβώς αυτή την περίοδο ο οίκος των Λαγιδών προήγαγε και διαφήμιζε για παράδειγμα τη θρησκεία της Ίσιδας²².

Οπωσδήποτε όμως προκαλεί εντύπωση η ύπαρξη του συμβόλου μιας γυναικείας θεότητας σε συσχετισμό με μια κατ' εξοχήν ανδρική ενδυμασία. Φυσικά, πρέπει εδώ να θυμηθούμε ότι ο Πτολεμαίος ο Ι΄ κυβέρνησε μερικά χρόνια, από το 107 μέχρι το 101 π.Χ., μαζί με τη μητέρα του Κλεοπάτρα Γ΄²³. Ήταν προφανώς πλήρως υπό την επιρροή αυτής της βασίλισσας, η οποία ανήκει στις εξέχουσες μορφές των ύστερων χρόνων της δυναστείας των Λαγιδών. Η στενή σχέση και ο ηγετικός ρόλος της Κλεοπάτρας εκφράζεται π.χ. στο προοίμιο εγγράφου σε πάπυρο που γράφει (γραμματικά εσφαλμένα): «βασιλευόντων Κλεοπάτρας και βασιλέως Πτολεμαίου, υιός ο επικαλούμενος Αλέξανδρος»²⁴. Ο Πτολεμαίος ο Ι΄ έφερε το χαρακτηριστικό όνομα Φιλομήτωρ και η Κλεοπάτρα αρέσκετο να τιμάται ως «Νέα Ίσις μήτηρ θεών»²⁵.

Με αυτά τα ιστορικά δεδομένα συσχετίζεται επομένως το σύμβολο της Ίσιδας πάνω στην καυσία του Πτολεμαίου. Με το ίδιο πνεύμα εξηγούνται προφανώς και τα δυο αστέρια πάνω στο μέτωπο του Πτολεμαίου· θα επιθυμούσα όμως όπως σχοληθώ εκτενέστερα με το πολύπλοκο θέμα του συμβολισμού των αστεριών στις σφραγίδες κατά την τελική δημοσίευσή τους²⁶.

19. K. Parlasca, JdI 82 (1967), 185.

20. Εκτός των άλλων βλέπε A. Krug, στο: H. Maehler - V.M. Strocka (Hg.), Das ptolemäische Ägypten. Akten des Internationalen Symposions 27.-29. Sept. 1976 in Berlin (1978), 12-3, εικ. 13 - C. Bhom, Imitatio Alexandri im Hellenismus (1989), 136, πιν. 8, 1.

21. Βλέπε Lexikon der Ägyptologie II (1977), 143, εικ. 2.

22. Σύγκρισε Otto, ό.π. (υποσ. 2), 71 κ.ε. Fraser, ό.π. (υποσ. 1), 243-4.

23. Volkmann, ό.π. (υποσ. 1), 1743 κ.ε.

24. Otto - Bengtson, ό.π. (υποσ. 3), 162-3.

25. Ό.π. 72 κ.ε. Επίσης Kyrieleis, Gnomon 59 (1987), 536-7.

26. Βλέπε άρθρο στο: Festschrift Hiller (υποσ. 16), 55-6, εικ. 1 κ.ε.

Τελικά ας δούμε ακόμη μια ενδιαφέρουσα περίπτωση, κατά την οποία η καυσία λίγο πριν την τελειωτική κατάρρευση του ελληνιστικού κόσμου αναγνωρίζεται ακόμη μια φορά ως πολιτικό σύμβολο. Μεταξύ των σφραγισμάτων της Πάφου υπάρχουν εντυπωσιακά πολλές απεικονίσεις νεαρών μ' αυτό το μακεδονικό καπέλλο ή σκούφο²⁷ (πιν. ΧVγ-δ).

Είναι κατ' εξοχήν εικόνες παιδιών τα οποία όμως με το διάδημα χαρακτηρίζονται κιόλας ως νόμιμοι βασιλείς. Αισθάνεται κανείς εδώ την ανάγκη να θυμηθεί ένα γνωστό επεισόδιο από τον Πλούταρχο (Αντ. 54) και τον Δίωνα Κάσσιο (XLIX 41, 2): Το έτος 34 π.Χ. ο Μάρκος Αντώνιος έστεψε ως βασιλείς στο Γυμνάσιο της Αλεξάνδρειας τους δυο πολύ μικρούς γιους του που είχε με την Κλεοπάτρα. Δόθηκε τότε στο διετή Πτολεμαίο που επονομάστηκε Φιλάδελφος η Συρία και η περιοχή μεταξύ Ευφράτη και Ελλησπόντου, ενώ ο αδελφός του, ο περίπου εξαετής Αλέξανδρος Ήλιος, ανακηρύχθηκε σε βασιλιά των ανατολικών επαρχιών (που δεν είχαν κατακτηθεί ακόμη) δηλαδή της Αρμενίας, Μηδείας και της χώρας ανατολικά του Ευφράτη.

Είναι όμως ενδιαφέρον, πως αμφότεροι οι πρίγκηπες κατά τον Πλούταρχο εφοδιάστηκαν με εξωτερικά εβλήματα προς επίδειξη του νέου τους αξιώματος. Ο μεν Πτολεμαίος ο Φιλάδελφος ως «δυτικός» ηγεμόνας με τη μακεδονική καυσία τη διαδηματοφόρο, ενώ αντιθέτως ο Αλέξανδρος Ήλιος ως «κυβερνήτης της Ανατολής» με την περσική στολή «εσθήτι μηδική τιάραν και κίταριν ορθήν εχούση...»!

Το ότι αυτό το αξιοπρόσεκτο συμβάν καθρεφτίζεται και πάλι στα σφραγίσματα της Νέας Πάφου, γίνεται αντιληπτό από μια σφραγίδα η οποία εικονογραφικά ξεφεύγει από τις υπόλοιπες (πιν. ΧVε).

Δείχνει ένα πορτραίτο παιδιού με βασιλικό διάδημα. Σ' αυτό το σφράγισμα δεν είναι μόνο η κατεύθυνση του προφίλ προς τα αριστερά ασυνήθης αλλά επίσης το κάλυμμα του κεφαλιού. Δυστυχώς το σφράγισμα αυτό δεν αποδίδει πλήρως την εικόνα στη σφραγίδα, έτσι που να διατηρούνται όλες οι λεπτομέρειες αυτού του καλύμματος του κεφαλιού, όμως μπορούν να αναγνωριστούν μερικές χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, οι οποίες κατά τη γνώμη μας έχουν ιδιαίτερη σημασία.

Πρόκειται προφανώς για μια σκούφια από μαλακό υλικό, όπως δείχνουν οι διπλες πάνω από το διάδημα. Ενώ αυτή η σκούφια ανεβαίνει απρόσκοπτα στο πίσω μέρος του κεφαλιού, πάνω από το μέτωπο σχηματίζει μια ή δυο προεξέχουσες μύτες και φαίνεται εκεί να είναι διπλωμένη ή δεμένη.

Αποφασιστικής όμως σημασίας είναι προπάντων ένας βρογχοειδής σχηματισμός στον οποίο καταλήγει το κάλυμμα του κεφαλιού στο σβέρκο. Πρόκειται για ένα γλωσσοειδές λουρί το οποίο είναι κρεμασμένο από την κάτω από το διάδημα και με το ελεύθερό του άκρο δια μέσου του διαδήματος δένεται ξανά ψηλά. Το κοντινότερο παράδειγμα προς αυτή την ασυνήθη στολή σχηματίζει η τιάρα, η οποία χαρακτηρίζει την προσωποποίηση της Ασίας ή της Περσίας πάνω στη ζωφόρο της Μποσκορεάλε²⁸.

27. Εδώ παρουσιάζουμε μόνο ένα παράδειγμα. Συγκρίνате επίσης: Kyrieleis, Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie, Berlin 1988 (1990).

28. Fittschen, ό.π. (υποσ. 5), 95 κ.ε. Η τοιχογραφία του Μποσκορεάλε μας δίνει τον καλύτερο εικονιστικό παραλληλισμό της συμβολικής στέψης των γιων του Αντώνιου, γιατί εδώ επίσης ξεχωρίζουν Ανατολή και Δύση από την τιάρα και την καυσία. Σε τελευταία ανάλυση, αυτή η συμβολική χρησιμοποίηση της χαρακτηριστικής «δυτικής» και «ανατολικής» ενδυμασίας θα μπορούσε να αναφέρεται στον Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος φορούσε όχι μόνο «σχεδόν καθημερινά» την καυσία, (Αθήναιος 12,537), αλλά περιστασιακά και την περσική ενδυμασία με την κίταρη φρόντιζε να φέρει (Αρριανός IV 7,4). Συγκρίνате σχετικά E. Neuffer, Das Kostüm Alexanders d.Gr. (1929), 37 - Ritter, Diadem und Königsherrschaft (1965), 41 κ.ε., 46.

Εκεί μπορεί κανείς να παρατηρήσει μια ανάλογη διπλωση και τον ίδιο τύπο της σκούφιας με την προς τα εμπρός κεκλιμένη κορυφή της, το δέσιμο σε κόμπο μπροστά και μια βρογχοειδή γλωσσίδα. Το κάλυμμα της κεφαλής πάνω στη σφραγίδα της Νέας Πάφου είναι προφανώς μια περσική τιάρα²⁹, όπως τη γνωρίζουμε στις διάφορες παραλλαγές από κλασικές περσικές απεικονίσεις αλλά και από νομίσματα βασιλέων της Ελληνιστικής περιόδου, οι οποίοι με την τιάρα επιδεικνύουν τη νόμιμή τους σύνδεση με τους Αχαιμενίδες μεγάλους βασιλείς³⁰. Μεταξύ των πτολεμαϊκών πορτραίτων η παιδική κεφαλή με περσική τιάρα είναι τόσο εξαιρετική, ώστε αποκλείεται να θεωρηθεί τυχαίο δημιούργημα ενός σφραγιδογλύφου. Στηριζόμενοι στην περιγραφή του Πλουτάρχου θα μπορούσαμε ως εκ τούτου να δούμε πράγματι σ' αυτή την παράσταση ένα πορτραίτο του παιδιού βασιλιά Αλέξανδρου Ηλίου³¹.

Ποιό όμως από τα παιδικά πορτραίτα με καυσία απεικονίζει τον Πτολεμαίο Φιλάδελο, αυτό θα παραμείνει θέμα ανοικτό προς συζήτηση.

Prof. Dr. Helmut Kyrieleis
Deutsches Archäologisches Institut
Der Präsident
Berlin

29. Από την πλούσια βιβλιογραφία για την τιάρα στην οποία πράγματι οι διάφοροι τύποι της και οι αρχαίες παραστάσεις της καθώς επίσης και η σημασία της μερικώς ακόμη αποτελούν αντικείμενο διαφωνίας, αναφέρω μερικές νεότερες εργασίες: Ritter, ό.π. 6 κ.ε. H. Brandenburg, *Studien zur Mitra* (1966), 63 κ.ε. RE Suppl. XIV (1974), 786 κ.ε., s.v. *Tiara* (Hinz) H. v. Gall, AMI 7 (1974), 145 κ.ε. Ο ίδιος στο: *Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin 1988 (1990): J. Zahle, ό.π. P. Calmeyer, AMI 10 (1977), 174 κ.ε. B. Jacobs, *Griechische und persische Elemente in der Grabkunst Lykiens*, SIMA 78 (1987), 71-2.
30. Σύγκρισε H. Pfeiler, *Schweizer Münzblätter* 18 (1968), 75, κ.ε., εικ. 1-8.
31. Θα μπορούσαμε να δεχτούμε ότι η παράσταση δεν ανταποκρίνεται κατ' ανάγκην προς το κείμενο του Πλουτάρχου. Άλλωστε δεν είναι τελείως καθαρό τι εννοεί ο Πλούταρχος (Αντ. 54, 8) με το «...εσθήτι Μηδική τιάραν και κίταριν ορθήν έχουσα...». Γιατί ο όρος «κίταρις» (εκτός εάν το κείμενο έχει παραδοθεί εσφαλμένα) πρέπει να είναι συνώνυμος της «τιάρας». (Brandenburg, ό.π. 63, υποσ. 42 Hinz, ό.π. 789-90, 792-3 Ritter, ό.π. 8, υποσ. 1 Calmeyer, ό.π., 173, υποσ. 32). Σύμφωνα με το περιεχόμενο του κειμένου, χωρίς αμφιβολία ως τιάρα εννοείται ένας συγκεκριμένος τύπος που συνήθως περιγράφεται ως περσικό καπέλο. Το επίθετο «ορθή» σαφώς εννοεί τη βασιλική τιάρα, η οποία είχε ανελαστική, κάθετη όψη (Hinz, ό.π., 78 κ.ε. Gall, *Akten* ό.π.). Αυτός ο τύπος δεν παριστάνεται στο σφράγισμά μας, άλλωστε σε μια μικρή εικόνα ελληνικής σφραγίδας κανείς απολύτως δεν θα ανέμενε ακριβή περιγραφή της τελετουργικής βασιλικής τιάρας. Σε ελληνικές παραστάσεις της κλασικής περιόδου είναι πολύ συχνότερη η «μαλακή» τιάρα, η οποία για Έλληνες παρατηρητές σίγουρα πολύ πιο ευλογοφανώς μετέδιδε την «περσική» ή «ανατολική» ιδέα από μια παράσταση της ορθής τιάρας της τότε εποχής, όπως αυτή παρουσιάζεται π.χ. στις εικόνες βασιλέων της Καπαδοκίας και Αρμενίας (V. Gall, ό.π.).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Die Bekleidung ist für die Menschen früherer Zeiten immer ein Mittel gewesen, die Zugehörigkeit zu einem bestimmten Volk, einer Klasse oder Gruppe zum Ausdruck zu bringen. In der bildenden Kunst, im Herrscherbild werden Elemente der Volkstracht oft in stilisierter oder gesteigerter Form zu insignienartigen Symbolen der Herrschaft.

In der hellenistischen Zeit, betonten die herrschenden Dynastien ihre makedonische Abkunft durch rein griechische Tracht. Ein Element dieser Tracht war die "Kausia", die von Makedonen getragene Kopfbedeckung. Durch Alexander den Grossen war diese griechische Volkstracht als «Καυσία διαδηματοφόρος» zur Königsinsignie geworden.

Dieses Merkmal sieht man auf tausenden von tönernen Bullen mit hellenistischen Siegelabdrücken aus Nea Paphos (Ausgrabungen von Kyriakos Nicolaou 1970), die offenbar Reste eines verbrannten Papyrus-Archivs sind. Sie dienten zur Versiegelung gefalteter und verschnürter Papyrus-Dokumente. Die meisten dieser Porträt-Siegel zeigen Herrscherbildnisse ptolemäischer Könige und Königinnen.

Die frühesten Porträts zeigen Ptolemaios VIII (145-116), die letzteren Kleopatra VII (57-30 v.Chr.) und einige den jungen Octavian. Sehr interessant sind einige ausgesprochene Kinderbildnisse, die aber durch das Diadem bereits als rechtmässige Könige gekennzeichnet sind. Man fühlt sich hier an eine bekannte, bei Plutarch (Ant. 54) und Cassius Dio (XLIX 41,2) überlieferte Episode erinnert: Im Jahre 34 v.Chr. krönte Marcus Antonius im Gymnasium von Alexandria seine beiden nur wenige Jahre alten Söhne, die er zusammen mit Kleopatra hatte, zu Königen. Dabei wurde der zweijährige Ptolemaios mit dem Beinamen Philadelphos mit Syrien und dem Gebiet zwischen Euphrat und Hellespont belehnt, während sein Bruder, der etwa sechsjährige Alexander Helios, zum Herscher der (noch gar nicht eroberten) Ostprovinzen Armenien, Medien und des Landes östlich des Euphrat erklärt wurde.

Interessant ist nun, dass nach Plutarch die beiden Prinzen zum Zeichen ihrer neuen Würde mit äusserlichen Insignien ausgestattet wurden, nämlich Ptolemaios Philadelphos als "westlicher" Herrscher mit der makedonischen «καυσία διαδηματοφόρος», Alexander Helios als "Herrscher des Ostens" dagegen mit der persischen Tracht «εσθήτι Μηδική τιάραν και κίταριν ορθήν εχούση»! Auf einem Siegel von Paphos, das das Porträt eines Kindes trägt, sieht man die persische Tiara mit nach vorn gebogener Spitze und herabfallenden Laschen. Durch die Tiara wird seine legitime Anknüpfung an die achämenidischen Grosskönige demonstriert. In Anlehnung an Plutarchs Schilderung dürfen wir deshalb wohl tatsächlich ein Porträt des Kinderkönigs Alexander Helios in ihm sehen.